

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 1 (P1)

HUKURI 2012

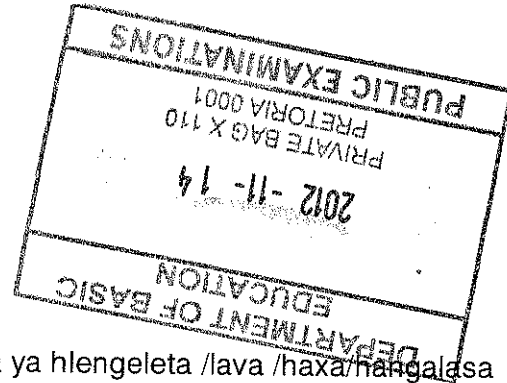
MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na tipheji ta 8.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1****XITSHURIWA XA A**

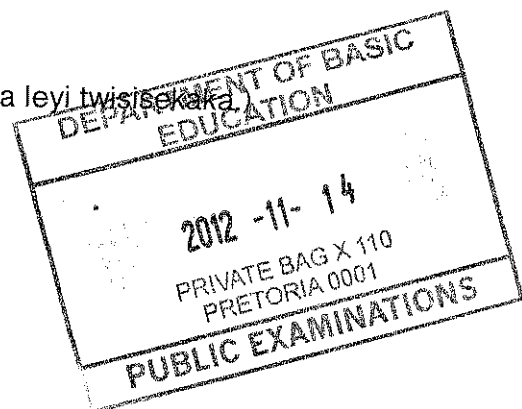
- 1.1 I Magigwana.√ (1)
- 1.2 A nyengerile nuna wa yena a ha etlele a ya hlengeleta /lava /haxa/hangalasa mahungu.√ (1)
- 1.3 'O ku phyaphyara, rintiho, ku hamba na ku lumbeta, hinkwaswo leswi a a hanya hi swona. √√ (1)
- LEMUKA: Mukamberiwa a nga xupuriwi loko a nga tsalangi swirhatana. (2)
- 1.4 A va pfumala ku rhula.√ (1)
- 1.5 Hiloko a byeriwa hi ta vuloyi lebyi endliweke hi Mabihani emutini wa yena kasi yena n'wini wa muti a nga kalangi' a ya swi hlahluvela.√√ (2)
- 1.6 Mihlahle.√ (1)
- 1.7 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya yena a tlhela a ma seketela.
- Xikombiso: U endlile leswinene.√ U landzelerile xintu/ maendlelo ya Xitsonga laha wansati a heleketiwaka ekaya ka yena loko a dyohile. Kutani na loko a fanerile ku ttheriseriwa ekaya ka yena, a nga fanelangi ku famba a ri yexe kambe u fanerile ku heleketiwa hi tintsumi leti nga ta fika ti hlamusela xivangelo xa ku vuyisiwa ka yena.√√
- A ndzi yimi na wona.√ A a fanele a n'wi rivalerile hikuva a a n'wi dyoherile ro sungula.√√
- (Amukela matitwelo na ku seketela kun'wana na kun'wana loku twisisekaka.) (3)
- 1.8 Mabihani a a nga swi lavi ku hlongoriwa etikweni.√√/ Mabihani a a nga swi lavi ku onheriwa vun'anga bya yena.√√/Mabihani a a nga swi lavi ku hemberiwa hi leswi a nga swi endlangiki.√√ (2)
- (Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 1.9 A a ri munhu wo rhula/ lulama.√
A a nga lavi ku bisana huwa na vaakatikokulobye.√
A a nga swi lavi ku va muti wa yena wu tekiwa wu ri na rihlevo na ku lwisana na van'wana.√ (1)

- 1.10 1.10.1 Ku famba u ya hlengeleta mahungu.√ (1)
- 1.10.2 I varhumiwa lava yisaka mahungu hindlela ya mafundza.√ (1)
- 1.11 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ku ya hi mongo wa xitshuriwa. Xikombiso:
Ndzi dyondza leswaku wansati loyi a nga evukatini u fanele ku tikhoma na ku hlayisa vito ra ndyangu lowu a tekiweke eka wona.√√ Wansati loyi a nga evukatini u fanele ku yingisela a tlhela a va a tshembekile eka nuna wa yena.√√
- (Dyondzo yin'we ntsena.)
(Amukela na dyondzo yin'wana na yin'wana leyi twisisekaka ku ya hi xitshuriwa.) (2)
- 1.12 Xi vula leswaku hambiloko wena mutswari u ri na mbilu yo lulama vana va wena va nga ka va nga ku tekeleli eka hinkwaswo leswi u nga xiswona.√√ Xi vula leswaku hambiloko Misecho a ri na mbilu yo lulama n'wana wa yena N'waMisecho a nga tekelangi hinkwaswo.√√ (2)

XITSHURIWA XA B

- 1.13 Xi vangwiwa hileswi vaxinuna minkarhi leyo tala va nga vanhu vo lava ku ahlula timhaka hi ku tirhisa matimba. Kasi vavanuna van'wana va swi twisisa leswaku va tekile miri loko nhloko yi ri ya vini va yona. Kutani a va fanelangi va yi fayetela.√√
- (Amukela na nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twisisekaka.) (2)
- 1.14 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku loko ku ri na leswi nsati wa yena a nga n'wi hoxela swona, va fanele ku tshama ehansi va burisana hi swona ku nga ri n'wi ba hi swibakele.√√ Nhonga a yi aki muti.√√
- (Nhlamulo yin'we ntsena.)
(Amukela na nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twisisekaka.) (2)
- 1.15 Hileswaku wansati loyi wa swi tiva leswaku vukati va kandza hi mbilu.√√ Hileswaku wansati loyi a a sukile a layiwile ekaya ka vona/rikwavo ku ya tiyisela hambiloko swa vukati swi n'wi tikela.√√ Wansati loyi a a ri na rirhandzu swinene eka nuna wa yena hambiloko a pfa a va na ku tikeriwa hi ku biwa.√√
- (Nhlamulo yin'we ntsena.)
(Amukela na nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twisisekaka.) (2)

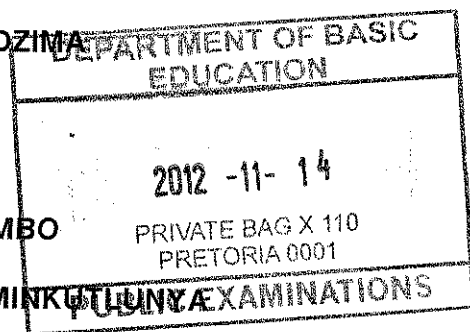
XITSHURIWA XA A NA XA B

- 1.16 Eka switshuriwa haswimbirhi ku vulavuriwa hi tindlela leti nga onhaka ntengo/ntshamiseko wa vukati laha ku nga va ka wanuna kumbe wansati a onhaka ntengo lowu.√√
(Amukela na nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twisisekaka. Nhlamulo i yo seketela ntsena.) (2)
- 1.17 Wanuna wa le ka xitshuriwa xa A u tirhisa tindlela letinene to tshinya nsati wa yena hi ku n'wi rhumela eka rikwavo a ya layiwa. Kasi eka xitshuriwa xa B, wanuna loyi, u teka matimba hinkwavo a ya veka emavokweni ya yena hi ku fayetela nsati wa yena nhloko leyi a a fanele a yi hlayisa tanihileswi a komberiweke swona hi vatswari va wansati loyi hi siku ro n'wi hlomisa.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30**XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA****XIVUTISO XA 2****XITSHURIWA XA C****MINKUTLUNYA YIN'WANA NA YIN'WANA YA NKOMBO****MAHLAMULELO YA XIVUMBeko XO XAXAMETA MINKUTLUNYA**

- **NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO/NKATSAKANYO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:**

Minkutlunya		Mintshaho	
1.	Ku hambana ka vutomi lebyi byi hanyiwaka hi vanhwanyana va masiku lawa loko va fananisiwa na va khale.√	1.	'Tolo a nga ha vuyi hakunene. Leswi swi humelelaka masiku lawa a swa ha hlamuseleki.'
2.	Ku tsandzeka ka vona ku tirha mintirho ya xisati.√	2.	'Vanhwanyana vo tala va kumeka lomu switarateni, va ri karhi va famba va ri voxo. Lexi xi va fambisaka hi ndlela yaleyo xo tiviwa hi vona vini.'
3.	Ku tsundzuxiwa ka vanhwanyana lava hi ta dyondzo.√	3.	'Vadyondzisi eswikolweni va ringeta ku va tsundzuxa kambe vanhwanyana lava va tiendla vasindza ra honyololo.'
4.	Matirhiselo yo biha ya mali ya mpfuneto hi vanhwanyana lava.√	4.	'Swimalana leswi va swi kumaka na swona a swa ha hlayisi vana va vona. Hi swona va nwaka mabyalwa na ku tlanga makarata hi swona.'
5.	Ku va vanhwanyana lava va dyondza eka swihoxo swa vona.√	5.	'Lava khomaka xivixivi i vatswari. Hi vona va nge kho, ku xava swakudya na swiambalo swa manana na n'wana lava va rhurheke na le kaya va ya tshama eswiyindlwanini.'

Vundzeni bya papila leru a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsarisio

Phendla

MD

TB
DM

6.	Lava ringeteka ku va nyika swimalana swo tihlayisa hi swona va vuyeriwa.√	6.	'Loko kona a ri na pasi, mfumo wu n'wi pfumelela ku endla xin'wana na xin'wana lexi a xi lavaka hi xikongomelo xa ku ta wu vhotela.'
7.	Ku va vanhwanyana lava va nga tihlayisi.√	7.	'Vo tala va vona va tlhela va khomiwa hi mavabyi ya masiku lawa.'
8.	Marito yo va tsundzuxa.√	8.	'Vananga,a hi papalateni xinghunghumani lexi nga le ku heteni ka tintangha ta n'wina hi ku rhangisa dyondzo emahlweni.'

[Nkombo wa timhakankulu ntsena].

MAHLAMULELO YA XIVUMBEKO XA NDZIMANA

- NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO/NKATSAKANYO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:

Ku hambana ka vutomi lebyi byi hanyiwaka hi vanhwanyana va masiku lawa loko va fananisiwa na vakhale.√ Ku tsandzeka ka vanhwanyana va masiku lawa ku tirha mintirho ya xisati.√ Vanhu vo hambanahambana lava va tsundzuxaka hi ta dyondzo.√ Matirhiselo ya vona ya mali ya mpfuneto wo hlayisa vana va vona.√ Vanhwanyana lava va fanele va dyondza eka swihoxo swa vona.√ Lava va va nyikaka swimalana swo tihlayisa hi vona va vuyeriwaka.√ Vanhwanyana lava a va tihlayisi hi ndlela leyi va tsutsumisaka vutomi hi yona.√ Emakumu, marito yo va tsundzuxa.

Nkoka wa mahungu (N) = √√√√√√√ (7)

Matirhiselo ya ririmi (R) = √√√ (3)

Makoreketelo ya nkomiso:

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hi ndlela leyi landzelaka:

• Maavelo ya timaraka:

- Timaraka ta 7 i ta minkutlunya ya 7: N (7) (maraka yin'we hi nkutlunya)
- Timaraka ti3 i ta ririmi: R (3)
- Ntsengo wa timaraka: 10

• Maavelo ya timaraka eka ririmi:

- Minkutlunya ya 1-3 leyi nga yona: Nyika maraka yin'we.
- Minkutlunya ya 4-5 leyi nga yona: Nyika timaraka timbirhi.
- Minkutlunya ya 6-7 leyi nga yona: Nyika timaraka tinharhu.

LEMUKA:

• Xivumbeko:

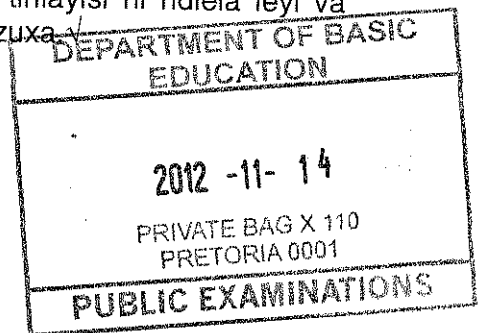
- Hambiloko nkomiso wu tsariwile hi xivumbeko xo hoxeka wu fanele ku kamberwa.
- Hambiloko nkomiso wu tsariwile hi ndlela ya minkutlunya kumbe ndzimana wu fanele wu nga onhi mongo wa timhaka.

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso

Phendla

MD

TB
LMM

• **Ntsengo wa marito:**

- Vakamberi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
- Ku nga susiwi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ya kombisiwile hi ndlela yo hoxeka.
- Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika eka marito ya 5 lawa ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni lama nga ta landzela eka nkomiso.
- Minkomiso yo koma ngopfu kambe yi ri na minkutlunya hinkwayo leyi lavekaka a yi fanelangi ku xupuriwa.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D

3.1	Ku koka mahlo/rinoko ra vaamukeri va mahungu.√/C.√	(2)
3.2	Wa le kule.√ hikuva Thelevhixini leyi yi humile yi helerile.√	(2)
3.3	Nchumu lowu rhandzekaka/ tsakeriwaka ku tlula mpimo.√√	(2)
3.4	Un'wana na un'wana loyi a nga na ku navela ku yi xava.√√/Vanhu lava va tirhaka naswona va ri na ku navela ku yi xava.√√	(2)
3.5	Mutini/kaya.√	(1)
3.6	Munavetisi wa tiyisisa/tshikelela/thathela leswaku vanhu va ta rhandza thelevhixini leyi kutani va yi xava.√√	(2)
		[10]

DEPARTMENT OF BASIC EDUCATION
2012 -11- 14
PRIVATE BAG X 110 PRETORIA 0001 (1)
PUBLIC EXAMINATIONS

XIVUTISO XA 4

XITSHURIWA XA E

4.1	Hi le tiilasini/xikolweni.√ Ku na switafulana na vadyondzi. Ku na vana va xikolo lava nga ambala yunifomo.√ /Ku na mudyondzisi (Ku seketela kun'we ntsena.)	(2)
4.2	Mavulavulelo ya mudyondzisi ya twala a hela matimba hi ku vona vadyondzi van'wana va nga ri na mhaka na leswi yena a swi endlaka.√√	(2)
4.3	Va languteka va nga tsakangi.√ Ku na mudyondzi un'we wa xisati loyi a tikombaka a yingiserile mudyondzisi. Un'wana u etlerile, van'wana va tikhomile swihlaya, va languteka va nga ri xiphemu xa leswi nga ku humeleleni.√	(2)
4.4	Lembe leri taka.√√	(2)

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso

Phendla

MD

TB
HM

4.5 Swixalu.√/ C.√

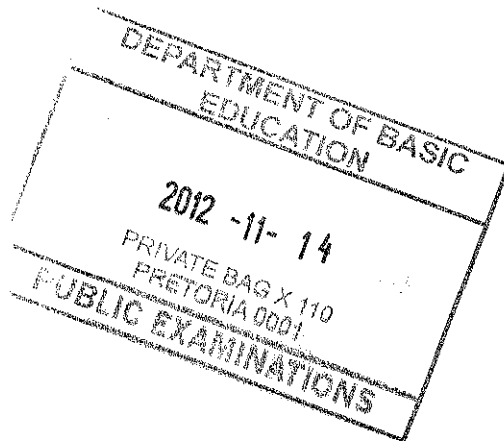
LEMUKA: Mukamberiwa u kuma maraka na loko a tsarile ntsena letere ra nhlamulo leyi nga yona.

(1)

4.6 Vaswirhundzu.√

(1)

[10]

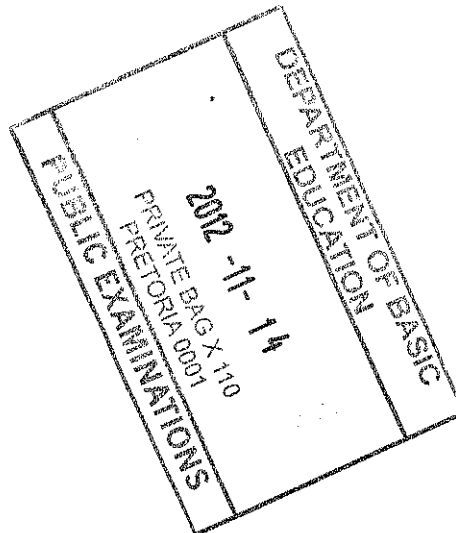

XIVUTISO XA 5**XITSHURIWA XA F**

- 5.1 Mukamberiwa u ta tsala xivulwa xin'wana hi rito 'tshemba' a humelerisa nhlamuselo leyi vulaka ku ala ku susiwa laha u nga yima kona hi ku kokiwa. Xikombiso: Ponani wa **tshemba** loko a tekeriwa xijumbana lexi a xi khomile hi voko. ✓ (1)
- 5.2 Swirilo swa ntsako. ✓✓/ Ntsako na ku vaviseka. ✓✓ (2)
- 5.3 Matlhari va tshama ma lotiwile. ✓ (1)
- 5.4 Loko Phinere a nghena lomu ku nwiwaka mabyalwa, vavanuna hinkwavo va tlhava tsolo ehansi hi ku n'wi chava. ✓✓ (2)
- 5.5 A va nga n'wi tshuneleri hi ku n'wi chava. ✓ (1)
- 5.6 Mhangani loyi a a dumile hi ku ba hi mpama a lo phye! ✓✓
- LEMUKA: Mukamberiwa u kuma ntsena timaraka letimbirhi loko a tsarile xivulwa xo fana na lexi handle ka xihoxo xo karhi. Loko a lo endla xihoxo hambu xo va xin'we, a nga kumi maraka na yin'we. (2)
- 5.7 Ku yisa rito evundhawini. ✓/Xi komba vundhawu bya rito. ✓ (1)

[10]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 30
NTSENGO WA TIMARAKA: 70

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso

MD

TB
LNM